

Förord

Statsministern har som miljörådgivare i Statsrådsberedningen engagerat biologen och broderskaparen Stefan Edman och arkitekten Olof Eriksson. De tycks komplettera varandra på ett, för Persson, utmärkt sätt.

I Edman har statsministern fått en man med gott anseende inom miljöreligion och kyrka. Den kristne biologen bidrar med att teckna en verklighetsbild som förhoppningsvis får Persson att framstå som en sann miljövän och god kristen. Edmans ibland något yviga idealism och bristande förankring i traditionell socialdemokratisk politik vägs upp av Erikssons nästan dogmatiska förhållningssätt till socialdemokratiska inspiratörer och milstolpar som Marx, Keynes, Wigforss, Myrdal och miljonprogrammet.

Stefan Kraft, verksam som informatör, målar här två personporträtt som fokuseras på det tankegods som de båda nya miljörådgivarna för med sig in i Statsrådsberedningen. De budskap som de framfört var för sig i böcker, artiklar och debatter lyfts fram.

Edman och Eriksson representerar olika argument och synsätt, men de har det gemensamt att deras udd är riktad mot marknadsekonomin och frihandeln. Är det så att "ekologismen" har ersatt marxismen som verktyg i kampen mot kapitalismen, frågar Stefan Kraft.

Stockholm i april 1997

Dick Erixon

Redaktör för rapportserien

Innehåll

GÖRAN TAR BEFÄLET	3
<i>På vilket tankegods grundas regeringens miljöpolitik</i>	4
STEFAN EDMAN – EN MILJÖNS APOSTEL?	5
<i>En sansad pragmatiker?</i>	6
<i>De edmanska kraven</i>	7
<i>Bland ved och vindsnurror</i>	7
<i>En svensk Rousseau à la 1990-tal</i>	8
<i>Förbud, avveckling och komposter</i>	10
<i>Ett grönt federalt Europa</i>	11
<i>Individuellt ansvar att tvinga andra</i>	11
<i>Vid ruinens brant?</i>	12
OLOF ERIKSSON – EN 1990-TALET MYRDAL?	12
<i>Med utgångspunkt i 1930-talet</i>	13
<i>Alexanderhugget</i>	15
<i>Programmets innehåll</i>	16
<i>Att komma igång</i>	17
<i>En socialistisk guru?</i>	18
MARKNADSEKONOMINS FIENDER	19
<i>Marx möter Jesus</i>	20
<i>Den onda marknaden</i>	21
REFERENSER	23
<i>Böcker</i>	23
<i>Debattartiklar, krönikor, ledare m m</i>	23
<i>Redaktionella artiklar och TV-inslag</i>	23
<i>Övrigt</i>	23

Göran tar befälet

"På längre sikt skall vi möta de stora utmaningarna för nästa århundrade. Sverige skall bli ett ekologiskt mönsterland. Med dagens missbrukande av jordens resurser intecknar vi morgondagens välbefinnande och välstånd. Nu måste vi påbörja bygget av det moderna Sverige."

Orden tillhör statsminister Göran Persson och fälldes i riksdagens kammare fredagen den 28 februari 1997. Statsministern talade vidare om att "Den ekologiska omställningen kan bli grunden för nästa stora språng i tillväxten" (min kursivering).

Få torde ha blivit förvånade över det Göran Persson sade från riksdagens talarstol. Under det senaste året har han i sina tal gång efter annan återkommit till miljöfrågorna. Även i regeringsförklaringarna har miljön getts en central plats.

Frågan är dock om statsministern verkligen är den övertygade miljövän han säger sig vara. Rör det sig egentligen inte om ett övertydligt spel för gallerierna i syfte att ställa sig in hos centerpartiet och miljömedvetna väljare? Handlar det inte om att finna ett ämne som kan stjäla lite uppmärksamhet från dåliga arbetslöshetssiffror och annat som dagligen tynger regeringschefen och hans ministrar?

Vill man vara konspiratorisk går det givetvis att finna hur många skäl som helst att ifrågasätta Perssons påstådda miljöengagemang. Detta torde dock inte leda särskilt långt och frågan är om det inte är direkt felaktigt. Kan det inte vara så att Göran Persson faktiskt tror på det han säger?

Hur som helst finns det flera intressanta aspekter på statsministerns eventuella miljöengagemang. Förutom att han ofta återkommer till ämnet finns det mycket som tyder på att det har skett en centralisering av miljöfrågorna till Persson själv. Detta indikeras inte minst av att det, under det senaste halvåret, har kommit väldigt få propositioner från Miljödepartementet.

Mycket talar också för att energiuppbyggnaden mellan regeringen, centerpartiet och miljöpartiet på det stora hela byggde på det nära samarbetet mellan Göran Persson och centerledaren Olof Johansson. Denna misstanke stärks om man jämför med vad energiminister

Anders Sundström själv sade i kärnkraftsfrågan bara någon månad innan uppgörelsen var klar.

Till bilden av att statsministern i allt större utsträckning tar hand om miljöfrågorna hör att han under senare tid har knutit två nya medarbetare till Statsrådsberedningen. Den ene är broderskaparen, biologen och miljödebattören Stefan Edman, den andre den pensionerade professorn i arkitektur Olof Eriksson, vilken under decennier har haft stort inflytanden på svensk bostadspolitik.

Som en bekräftelse på miljöfrågornas mer framträdande ställning meddelade Statsrådsberedningen den 23 januari i år att man har inrättat en "delegation för ekologiskt hållbar utveckling".

Delegationen leds i och för sig av miljöminister Anna Lindh, men till dess arbete har knutits nämnde Eriksson, som bl a kommer att fungera som Perssons länk till gruppen. I ett pressmeddelande från Statsrådsberedningen uttalar sig statsministern om delegationens syfte:

"Syftet är att göra Sverige till ett föregångsland när det gäller ekologiskt hållbar utveckling. I det arbetet kommer alla politikområden att bli engagerade." (970123)

Enligt pressmeddelandet skall delegationen redan "till den ekonomiska vårpropositionen i mitten av april och med en uppföljning i budgetpropositionen i september formulera en plattform för regeringens samlade politik för ett ekologiskt hållbart samhälle". Man skall också "arbeta fram förslag till ett brett och långsiktigt investeringsprogram". Bland de områden som skall tas upp finns bostäder, energisystem, produktionssystem, transportsystem, samt vatten- och avloppssystem.

På vilket tankegods grundas regeringens miljöpolitik?

Som synes finns det mycket som talar för att Göran Perssons engagemang i miljöpolitiken är, för att använda hans eget ord, stabilt och att han under överskådlig framtid ämnar utöva ett inte obetydligt inflytande. Detta är också utgångspunkten för denna rapport.

Syftet med rapporten är att försöka utröna vad som kan komma ut av det perssonska engagemanget på miljöområdet. Utifrån detta studeras därför vad statsministerns två nya rådgivare, Stefan Edman och Olof Eriksson, har för tankegods med sig in i Statsrådsberedningen och på vilka grunder detta vilar.

De frågor som rapporten försöker besvara är:

Vilka är Stefan Edman och Olof Eriksson? Vad har de för bakgrund?

Vilka är deras ideologiska utgångspunkter?

Vad har de tidigare framfört för konkreta förslag på miljöområdet?

Vilka effekter skulle deras tankar kunna tänkas få på företagande och ekonomi?

Stefan Edman – en miljöns apostel?

Stefan Edman är biolog, författare och miljödebattör. Han är också aktiv i Broderskapsrörelsen och har bland annat varit vice ordförande i Naturskyddsföreningen. Fram till för något år sedan var Stefan Edman återkommande krönikör i *Smålandsposten* och han har skrivit en rad böcker på temat miljö och/eller religion. Han tog i början av 1990-talet klar ställning för ett svenskt EU-medlemskap¹.

Till grund för den här föreliggande analysen av de edmanska tankarna ligger framför allt ett antal böcker utgivna under 1980- och tidigt 1990-tal. Detta material har sedan kompletterats med ett antal krönikor av senare datum i *Smålandsposten*.

När man läser det Stefan Edman har skrivit är det framför allt saker som utmärker hans författarskap. För det första råder det tvivel om att Edman hyser en varm kärlek till naturen. I de inleder han sina skrifter, artiklar och krönikor med mycket uttömmande betraktelser av ett stycke natur för att sedan vad som där sker och vilka hot som finns mot idyllen. Tydligt är detta i boken *Sverige är fantastiskt*, i vilken och ordning tar upp havet, skogen, det öppna landet och älvarna. Edman om havet:

”Vem älskar inte havet? Nu flyter min tunga, i det salta elementet. Tångruskorna kittlar tårn tyngdlöst buret på de skummande vågorna. urhemmet, här blåste skaparen liv i den allra miljarder år sedan...” (s 20)

Citatet innehåller också det andra kännetecknet – gudstron. Denna är ständigt närvarande och Edman skriver. I några av böckerna är detta tydligt. Framför allt gäller det *Härlig är jorden?* och *Jorden* författaren redogör för vad olika samfund och

¹ Se t ex *Kampen för ett uthålligt Europa*, eller *Smålandsposten*

kan göra i miljöarbetet. Men även i boken *Ett annat Sverige* härleds naturen till "Skaparen":

"Här finns en källa till fascination och barnlig upptäckarglädje. Till livslust. Vi anar Den Store Artisten, Skaparen, som inte bara tänkt ut all denna visdom, utan som också i varje ögonblick på ett gåtfullt sätt uppehåller materien och livet med sin kraft." (s 217)

Det tredje utmärkande draget för Stefan Edman är hans flyhänta sätt att angripa stora sammanhang och hans väl utvecklade pedagogiska förmåga. Genom att ta lättfattliga exempel som läsaren snabbt kan sätta sig in i gör han även svåra naturvetenskapliga samband lätta att ta till sig och lägga på minnet. Detta är bland annat tydligt då han förklarar att mängden vatten på jorden är konstant. Edman:

"Mängden vatten är däremot hela tiden densamma på planeten, konstant sedan urminnes tider. Det är därför vi kan säga att vattnet i potatiskastrullen är samma vattenmolekyler som en gång puttrade fram ur den unga planetens heta vulkaner. En hisnande tanke, som kanske sätter sina spår i aptiten ..." (*Jordens Sång*, s 18)

En sansad pragmatiker?

Vid en första anblick ter sig Stefan Edman som en pragmatiker. Detta kanske främst i ögonen på en okritisk EU-anhängare som fäster blicken på Edmans ställningstagande för ett svenskt medlemskap i unionen.

Det är dock inte bara det att han förespråkar ett svenskt EU-medlemskap som får Stefan Edman att, i jämförelse med andra representanter för miljörörelsen, framstå som resonabel. Han talar sig också ofta varm för frivilligt samarbete mellan näringsliv, miljörelse och myndigheter. Ett tydligt exempel på detta återfinns i *Ett annat Sverige*:

"För min del tror jag på en rak, ärlig och respektfull dialog. Det sker faktiskt en rad positiva förändringar i skogsbruket sedan några år tillbaka: hyggen görs mindre, med mjuka övergångar till växande skog. Frötallar ställs ofta kvar. /.../ Huggare och maskinskötare utbildas i flora- och faunakunskap." (s 139)

Edmans syn på genetik förstärker ytterligare bilden av pragmatikern. Trots viss skepsis och att hans båda främsta utgångspunkter – religionen och miljörelsen – lätt skulle kunna få läsaren att tro annat, så är Stefan Edman öppet resonerande kring den känslomässigt laddade frågan om människans rätt att förändra

arvsanlagen hos växter och djur. Visst ser han farorna, men han skriker inte, likt många företrädare för olika samfund och miljöorganisationer, på ett omedelbart förbud. Edman skriver:

“Vi varken kan eller bör förbjuda forskning, inte heller på det kontroversiella biotekniska området. Men vi måste nu, i begynnelsen av 90-talet, dra igång en rejäl och öppen diskussion om genetik och etik.” (*Ett annat Sverige*, s 129)

De edmanska kraven

Stefan Edman återkommer, om än med skiftande formulering, ofta till en rad punkter för att förbättra miljön. Dessa är ny teknik, ekonomisk rättvisa, "djärva" politiska handlingar, internationellt miljösamarbete, samt personligt ansvar och engagemang.

Inte heller dessa krav torde vid en första anblick orsaka blodstörtning hos miljödebattörer med andra utgångspunkter än de edmanska. Tittar man bakom de i dag nästan allmängiltiga formuleringarna döljer sig emellertid ett och annat mer svårsmält. Här skall därför en genomgång göras av samtliga fem krav.

Bland ved och vindsnurror

Ingen debattör som vill bli tagen på allvar tycker om att utmålas som teknikfientlig. Detta eftersom det hos de flesta människor verkar finnas en starkt förankrad tilltro till teknikens möjlighet att, rätt använd, bidra till ett bättre liv.

Därför är det föga överraskande att Stefan Edman med jämna mellanrum upprepar sitt krav på modern teknik för att lösa miljöproblemen. Tyvärr stannar det alltför ofta vid just ett upprepande av själva kravet. Läsaren ges sällan ens en glimt av vad den nya tekniken egentligen innebär.

De gånger Edman trots allt snuddar vid ämnet visar det sig ofta handla om samma teknik som i stort sett alla andra representanter för miljörelsen brukar presentera² – d v s biobränsle, vindkraft, tåg i stället för bilar o s v. Trots att kärnkraften är en 1900-talsprodukt anses den ha tiden bakom sig medan t ex den energikälla, veden eller biomassan, som människan har hanterat i tiotusentals år framställs som high tech och arvtagarna till Don Quijotes motståndare, vindkraftverken, som framtidens melodi.³

² Se t ex *Ett annat Sverige*, s 147, respektive debattartikel i *Aftonbladet* 970302.

³ *Smålandsposten* 940916.

En svensk Rousseau à la 1990-tal

När Edman talar om ekonomisk rättvisa gör han det utifrån ett perspektiv som inte står den gamle Rousseau långt efter. Med moraliskt patos använder han sig av ett i grunden civilisationskritiskt angreppssätt som han varierar något från gång till annan.

En av variationerna på temat är att invånarna i västvärlden och Sverige är "mentalt försurade" och att vi lever i en trasig värld:

"En kulturell och andlig fattigdom breder ut sig, mitt i det materialistiska paradiset." (*Ett annat Sverige*, s 9)

På ett annat ställe skriver han:

"Vi är människor på jorden. Vi lever här och nu i en trasig värld. I skarp kontrast mot den goda framtid Gud har bestämt åt oss står splittringen och trasigheten runt omkring oss." (*Den stora utmaningen*, s 14)

Enligt Edman hotar välfärden miljön och vi lever nu upp framtida generationers tillgångar.⁴ Han talar om att "spyorna från vår välfärd"⁵ smutsar ner vattnet och att vi "lever över den nivå som är anständig om all världens människor skall ha rätt till ett drägligt liv".⁶ Den stora skurken är i-världen, vilken gör att t ex vattnet inte räcker till alla:

"På grund av misshushållning med jordar blir den globala fördelningen dock mycket skev." (*Jordens sång*, s 39)

Han gör vidare en jämförelse av hur mycket vatten ett genomsnittligt hushåll i industrivärlden respektive ett i Afrika förbrukar. Edman talar t o m om i-länderna som cancersvulster:

"De rika länderna är idag sådana 'cancersvulster' i planetens kropp av hav och skogar; vi roffar och plundrar och förgiftar." (*Ett annat Sverige*, s 223)

Edman talar också om att jorderosion kommer att leda till att mark i framtiden blir en bristvara och att detta i längden kommer att orsaka "ökad destabilisering och krigsrisk".⁷

Roten till riskerna för miljö och liv härleder Edman vid ett flertal tillfällen till jakten på pengar.⁸ Han är i och för sig, som nämnts, inte

⁴ *Härlig är jorden?*, s 25.

⁵ *Ett annat Sverige*, s 205.

⁶ *Ibid*, s 221.

⁷ *Härlig är jorden?*, s 18.

⁸ *Jordens sång*, s 78.

odelat negativ till genforskning, men han uttrycker motvilja mot att det inte är nyfikenhet, utan pengar som driver forskningen framåt.⁹ I en skräckvision av en värld som 2050 har drabbats av växthuseffekten låter han sin då 74-åriga dotter förklara för sina barnbarnsbarn varför det blev som det blev:

"De hade bara pengar i huvudet, kära barn, de tänkte småttigt och bara tre år i taget." (*Ett annat Sverige*, s 133)

I linje med detta resonemang ligger också en skeptisk syn på äganderätten. Vid ett tillfälle drömmer sig Edman tillbaka till en tid då kyrkan förespråkade egendomsgemenskap:

"Och varför anfäktas bokstavstroga bibeltolkare av en tystnad inför dessa brännande utmaningar? Behändigt kryssar de förbi bibeltexter som handlar om skapelsens förvaltning och den egendomsgemenskap som de första kristna i solidaritet och sund hushållning med jordens gåvor utövade med varandra." (*Jordens sång*, s 78)

Tillväxten beskrivs som en myt:

"Industri- och tillväxtsamhällets myt framför andra är den om Ikaros, han som satt fjättrad i labrynter, men vaxade fast vingar på sin kropp och steg till väders. Hans färd gick allt högre, berusningen att nå himmelen gjorde honom förblindad och högmodig. Så kommer till sist den oundvikliga katastrofen, närheten till solen smälter vaxet och hans flygtur ändrar i kraschlandning." (*Ett annat Sverige*, s 181)

Att marknadsekonomin inte tillmäts alltför stor betydelse är, mot bakgrund av den redovisade synen på pengar, äganderätt och tillväxt, inte förvånande.¹⁰ I stället lyfts ofta begrepp som solidaritet och progressivitet fram. Skulle någon ekonomisk skola passa in på Edman är det snarast fysiokratin.¹¹ Detta eftersom han i princip anser att det endast är inom jord- och skogsbruk som något mervärde kan uppstå och att alla andra ekonomiska aktiviteter bara omfördelar det som jorden ger.¹² Enligt Edman är det storstaden som tär och landsbygden som när.

För att undvika en annalkande katastrof menar Edman att vi måste ompröva välfärdsbegreppet¹³ och byta livsstil:

⁹ *Ett annat Sverige*, s 127.

¹⁰ *Ett annat Sverige*, s 9.

¹¹ En beskrivning av miljörelsen och fysiokratin återfinns i Tor Ragnar Gerholms *Brev till Det Naturliga Steget*.

¹² *Smålandsposten* 950331.

¹³ *Ett annat Sverige*, s 100.

"Genom en materiellt enklare livsstil, i kombination med god teknik och rättvisa handelsmönster kan Europas folk, inklusive svenskarna, bidra till att lösa den globala miljökrisen." (*Ett annat Sverige*, s 197)

I linje med vad som tidigare skrivits handlar denna enklare livsstil till stora delar om att vara mindre antropocentriska och inse att människan är en del av en större helhet.

Förbud, avveckling och komposter

När man i de edmanska skrifterna letar efter förslag till politiska handlingar för att undanröja miljöhoten slås man av hur traditionella dessa förslag ter sig. Det handlar om förbud mot PET-flaskor¹⁴, krav på källsortering och kompostering¹⁵, avveckling av kärnkraft, nej till Öresundsbron¹⁶ o s v.

Det "djärva" tycks ligga i att man lägger samman alla traditionella lösningar till ett heltäckande program. Målet sägs vara att göra Sverige till ett "ekologiskt modelland"¹⁷. I *Ett annat Sverige*¹⁸ levererar Edman en lista där han talar om att, med hjälp av "rejåla" miljöavgifter, gynna tåg; att med stimulanspengar och offentlig upphandling hindra att frihandelsregler leder till att små jordbruk slås ut; att tillämpningen av skogsvårdslagens "naturvårdsparagraf" skärps; att energiskatterna höjs (i *Sverige är fantastiskt* skriver Edman uttryckligen att vi har för låga elpriser)¹⁹; att miljöfarliga produkter straffas ut med miljöavgifter; att kärnkraften avvecklas samtidigt som styrmedel används för att övergå till användning av biobränslen från skog och åker.

Inför valet 1994 presenterar Edman också en lista på åtgärder för nya jobb i den "gröna sektorn". Denna lista består i att man ersätter bensin med etanol, satsar på ved- och solenergi, bygger upp återvinningssystem, genomför sjörestaureringsprojekt, samt styr över mot förnybara byggmaterial.²⁰

Edman vill att miljöfrågorna överordnas alla andra politiska frågor.

¹⁴ *Ett annat Sverige*, s 157.

¹⁵ *Ibid*, s 161.

¹⁶ *Ibid*, s 97.

¹⁷ *Ibid*, s 198.

¹⁸ *Ibid*, s 99.

¹⁹ *Sverige är fantastiskt*, s 250.

²⁰ *Smålandsposten*, 940916.

Ett grönt federalt Europa

Trots att Stefan Edmans engagemang under EU-folkomröstningen säkert lät som ljuv musik i många marknadsekonomiskt sinnade EU-förespråkares öron, finns det skäl till en större försiktighet i omfamningarna när man ser i vilka syften Edman vill använda EU-medlemskapet. Det är t ex tveksamt hur många som ställer upp på den federalism han förespråkar.²¹

Preciserat lyder budskapet:

"Vi ska slåss för ett naturanpassat skogs- och jordbruk i hela Europa. För vattenvård. För satsningar på biobränslen och energisnål teknik. För stränga gemensamma regelverk som håller Europas industrialister i schack och minskar användning av transport av miljövidriga varor och kemikalier." (*Kampen för ett uthålligt Europa*, s 69)

I rangordningen mellan frihandels- och miljöregler vill Edman ändra på dagens ordning och sätta de senare överst.²²

Individuellt ansvar att tvinga andra

Stefan Edmans tal om det individuella ansvaret tycks ha sin grund i det frivilliga arbete som bedrivs i många religiösa församlingar. Detta färgar hans skrifter och på flera ställen förekommer det direkta uppmaningar till kyrkan att göra olika insatser för miljön. Han talar också om att det inte går att skrämman fram ett miljöansvar.²³ Definitionen av vad det personliga ansvaret egentligen innebär blir dock något otydlig då man läser honom med större noggrannhet.

För att diskussionen om individens ansvar skall bli fruktbar torde en förutsättning vara att man använder sig av en tydlig definition av begreppen. Ett minimikrav borde under alla omständigheter vara att man skiljer mellan individuella och kollektiva insatser.

I Edmans fall sätts likhetstecken mellan att t ex frivilligt sortera sopor och att som individ begära att politikerna skall stifta lagar som tvingar samtliga individer att utföra specifika uppgifter.²⁴ Med denna definition blir således upprättandet av ett kollektivt tvång ett individuellt ansvar – på så sätt tänjs definitionen tämligen ordentligt.

²¹ *Kampen för ett uthålligt Europa*, s 68.

²² *Ibid*, s 73.

²³ *Ett annat Sverige*, s 223.

²⁴ *Ibid*, s 213.

Vid ruinens brant?

Det föregående avsnittet visar att Stefan Edman inte är lika pragmatisk som han i förstone kan te sig. Detta intryck stärks av den bild han ständigt målar upp av tillståndet i världen. Denna bygger i mångt och mycket på samma fundament som den som förmedlas av t ex World Watch Institute – d v s att öknarna breder ut sig, regnskogen skövlas, växthuseffekten hotar, vattenbristen sprider sig osv.²⁵ Detta trots att det i vissa fall finns väldigt lite som stöder påståendena. Något ifrågasättande sker dock sällan i de edmanska alstren. Detta trots att t ex World Watch Institute har visat sig besitta en anmärkningsvärd färdighet i att felaktigt beräkna den framtida tillgången på diverse råvaror.

Edmans val av vänner är överhuvudtaget anmärkningsvärt. Utöver Lester R Brown och World Watch Institute²⁶ hyllar han Majornas Luftvärn i Göteborg, trädkramarna i Bohuslän, SSU och det socialdemokratiska kvinnoförbundet – organisationer och grupper som i miljösammanhang knappast gjort sig kända som några större realister eller förespråkare för marknadsekonomi.²⁷ Edman vill också att FN skall utropa ett "Ekologins år".²⁸

Olof Eriksson – en 1990-talets Myrdal?

Olof Eriksson är en pensionerad professor och arkitekt. Han har tidigare varit chef för byggforskningsrådet och sekretariatet för framtidsstudier. I hans uppgifter som miljörådgivare åt statsministern ingår bl a att utgöra en länk mellan denne och den nämnda nyinrättade ekodelegationen med miljöminister Anna Lindh, jordbruksminister Annika Åhnberg, skatteminister Thomas Östros, skolminister Ylva Johansson och biträdande arbetsmarknadsminister Ulrica Messing.

Skillnaden mellan Stefan Edman och Olof Eriksson är tydlig. Om Edman i grunden framstår som idealist så ter sig Eriksson som materialist. Om Edman är humanist, är Eriksson social ingenjör. Och om Edman hämtar sin inspiration i Gud, religionen och naturen så verkar Erikssons källor, lite elakt, snarare vara makarna Myrdal, socialismen och svensk byggnorm.

²⁵ Se t ex *Härlig är jorden?*, s 17-18.

²⁶ Ibid, s 23.

²⁷ *Ett annat Sverige*, s 225-226.

²⁸ *Härlig är jorden?*, s 25.

Den främsta skillnaden torde ligga i hur de båda rådgivarna närmar sig miljöfrågorna. Som påpekats tar Edman sin utgångspunkt i religionen och en uppenbart stark kärlek till naturen. Utifrån detta förespråkar han sedan åtgärder för att rädda den miljö han anser vara allvarligt hotad.

Olof Eriksson tycks i stället börja med att konstatera att det finns politiska problem i form av arbetslöshet och brist på visioner. Utifrån detta formar han sina förslag till politisk handling. Han ägnar inte alls lika stort utrymme som Edman åt att beskriva naturen, miljöproblemen och dess orsaker.

Att kunskapssamhället skulle kunna utgöra en vision inför framtiden avfärdar Olof Eriksson i en intervju i *SIF-tidningen*. Som bot mot visionslösheten plockar han i stället fram tanken på ett ekologiskt bärkraftigt samhälle:

"Han tycker att det är ont om visioner i landet. Den vanligaste, den om kunskapssamhället, kallar han 'abstrakt och endimensionell'. Den rymmer ingenting om mänsklighetens ödesfråga: att undvika sammanbrott i ekosystem och biosfären." (*SIF-tidningen*, 5/97)

Miljöfrågan tycks vara det alibi som Eriksson länge har efterlyst för att etablera ett offensivt politiskt program för att, som på 1930-talet, bygga bort arbetslösheten. I boken *Bygg om Sverige till bärkraft!* utlovas bortåt 150 000 nya jobb och "stärkta offentliga finanser till nästa lågkonjunktur".²⁹

Medicinen består av en gigantisk nationell samling mot arbetslösheten. Nyckelkomponenten är ett statligt initierat ombyggnadsprojekt på 2 000 miljarder kronor där ingenting tycks vara vare sig för stort eller för litet för att kunna planläggas av myndigheterna.

Med utgångspunkt i 1930-talet

För att få ett grepp om Olof Erikssons program mot arbetslöshet och för ett ekologiskt samhälle måste man gå drygt 60 år tillbaka i tiden och den kris som Sverige och övriga världen genomled under 1930-talets första år.

"Lösningen" den gången bestod i centralplanerade jättesatsningar på framför allt infrastruktur och bostäder. Den teoretiska grunden

²⁹ *Bygg om Sverige ...*, s 6.

stod att finna i Keynes och stockholmskolorns idéer om att på politisk väg utjämna skillnader mellan hög- och lågkonjunktur.

I tidsandan ingick en mycket stark tilltro till politikens möjligheter att planera bort olycka och elände. Symbolerna för detta synsätt kom, bland andra, att bli makarna Gunnar och Alva Myrdal vilka, framför allt i sin bok *Kris i Befolkningsfrågan*, pläderade för omfattande statlig planering. Tanken var att man, med hjälp av en symbios mellan vetenskap och politik, kunde lägga livet tillrätta för medborgarna. Myrdals satte knappast någon gräns för hur långt politiken fick sträcka sig. Framför allt Alva Myrdal kunde ge sig in i långa diskussioner om statligt reglerad barnuppfostran, i vilka t o m barnens leksaker beskrevs i detalj.

Olof Eriksson knyter, som nämnts, an till 30-talstänkan. Han hänvisar till makarna Myrdal³⁰ och han hyllar den dåvarande socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss "provisoriska utopier" i intervjun i *SIF-tidningen*:

"Eriksson jämför med trettioalet. Då: hög arbetslöshet och bostadselände. Åtgärden blev en gigantisk byggsatsning, den pågick i flera årtionden. Idag: hög arbetslöshet och en hotande miljökatastrof. Åtgärden kunde bli av samma slag." (nr 5/97)

I *Bygg om Sverige ...* skriver han:

"Vad som gav styrka åt socialdemokratins politik mot arbetslösheten när man på 30-talet hade tagit över regeringsmakten var att man vågade tro både på egna erfarenheter och nya vetenskapliga rön. Så lyckades man kombinera det kortsiktigt nödvändiga med långsiktiga satsningar som knöt an till rörelsens centrala idéer och svarade mot människors 'bästa stämningars längtan'." (s 7)

Att det skulle råda någon större skillnad mellan politikens förutsättningar under 1930-talet respektive i dag avfärdar Eriksson. I stället menar han att problemet ligger i att socialdemokraterna har anammat nationalekonomers och konservativas tilltro till "traditionellt borgerliga generella åtgärder"³¹ för att få bukt med arbetslösheten. Detta vill Eriksson avstyra och återigen knyta an till en socialdemokratisk tradition med riktade åtgärder.

³⁰ *Bygg om Sverige...*, s 30.

³¹ *Ibid*, s 7.

Alexanderhugget

Olof Erikssons bakgrund är, som sagt, arkitekturen och byggsektorn. Det är också i denna han ser lösningen på såväl arbetslöshet som miljöproblem. Han menar att 35-40 procent³² av kostnaderna för dagens arbetslöshet härstammar från krisen inom byggsektorn och att det därför också är där hans stora program måste ta sin utgångspunkt.

Att IT skulle kunna spela någon liknande roll avfärdas eftersom den inte leder till några "storskaliga ombyggnader av hela samhällsstrukturen".³³ Byggsektorns fördelar sägs vara att fysiska investeringsprogram kräver små statliga insatser i förhållande till de resultat de genererar – de ger enligt Eriksson "hög utväxling på de allmänna medlen".³⁴

Problemet för Eriksson tycks länge ha varit att finna ett tillräckligt storskaligt projekt för byggsektorn att angripa. Det är här hotet om ett "globalt ekologiskt sammanbrott"³⁵ kommer in.

I likhet med Edman lägger Eriksson den huvudsakliga skulden för miljöhoten på i-världen:

"Den allmänna bakgrunden är vid det här laget välkänd. Som avancerat och, vad som än sägs i debatten, rikt industriland deltar Sverige i den globala utsugningen av naturresurserna."³⁶

Eriksson hävdar vidare att en omställning är nödvändig om inte vissa naturresurser skall ta slut när t ex Kina och Indien närmar sig vår levnadsstandard:

"Både de miljöproblem som följer med användningen och resursernas ändlighet är väl kända, även om vi gärna förtränger medvetandet för att inte rubbas i vår livsstil. När de folkrika och snabbväxande ekonomierna (Kina och Indien) inom ett par årtionden börjar nå sina mål att skapa moderna transportekonomier och förse varje familj med en bil kommer de fossila lagren snabbt att tömmas. Miljöbelastningen blir oerhörd." (*Bygg om Sverige ...*, s 17)

Genom att gå före på miljöområdet menar Eriksson att Sverige skulle kunna växa tack vare export av miljövänlig teknik och know how. Vi skall således inte behöva välja mellan tillväxt och god miljö. Det räcker dock, enligt professorn, inte med traditionell miljöpolitik

³² *Bygg om Sverige...*, s 8.

³³ *Ibid*, s 9.

³⁴ *Ibid*.

³⁵ *Ibid*, s 6.

³⁶ *Ibid*, s 12.

i form av restriktioner. Vad som krävs är att politikerna samlar nationen i ett brett program för uthållighet – ett program som skulle "kunna bli det nya prisma som vi saknat sedan det sociala grumlats av de senaste decenniernas växande ekonomism".³⁷

Programmets innehåll

Det erikssonska programmet för att "bygga om Sverige till bärkraft" är omfattande i såväl ekonomiskt som fysiskt och tidsmässigt hänseende. Totalt vill han se investeringar på sammanlagt 2 000 miljarder kronor under en fyrtioårsperiod. Varje år motsvarar detta 50 miljarder kronor.

Staten skall dock inte stå för mer än 25 procent, d v s 10-15 miljarder per år. Resten förväntar sig Eriksson att det privata näringslivet av egen vilja och vinstintresse skall skjuta till. Egentligen skulle staten, enligt de erikssonska beräkningarna, dock göra en vinst på programmet. Detta eftersom han förutsätter att 50 miljarder i investeringar motsvarar tillskapandet av omkring 150 000 jobb. Det skulle minska utgifterna för arbetslösheten med 30 miljarder årligen.³⁸ Eriksson anser vidare att "risken är väldigt liten för att räntorna drivs upp av att lilla Sverige ökar investeringarna".³⁹

Innehållsligt består Erikssons program av en serie åtgärder.⁴⁰ För det första beräknar han investeringar för en övergång till "effektiv användning av resurser i kretslopp" till 200 miljarder kronor. Därtill räknar Eriksson på investeringar i transportsystemen på över 200 miljarder. De investeringar som följer i spåren av kärnkraftens avveckling uppskattar han också till cirka 200 miljarder kronor. Han vill vidare ersätta bensin och diesel med motoralkoholer och biobaserade oljor av olika slag. Totalt anger Eriksson kostnaderna för denna omställning till 40-50 miljarder. Uppbyggandet av ett biogassystem förväntas kräva investeringar på mellan 50 och 100 miljarder. Avslutningsvis förordar Eriksson att man skall byta samtliga 10 miljoner vattenklosetter i landet mot urinseparerande klosetter. Bytet skulle innebära investeringar på runt 200 miljarder kronor. Sammantaget skulle de offentliga investeringarna, enligt Eriksson, uppgå till 1 000 miljarder.

³⁷ *Bygg om Sverige...*, s 53.

³⁸ *Ibid*, s 11.

³⁹ *SIF-tidningen*, 5 /97.

⁴⁰ *Bygg om Sverige...*, s 23-24.

Att komma igång

Det kanske mest intressanta avsnittet i *Bygg om Sverige till bärkraft!* handlar om hur man skall komma igång med programmets genomförande. Enligt Eriksson brukar det uppkomma tre synpunkter kring hans idéer.

För det första brukar frågan ställas om man verkligen behöver starta på bred front – om det inte går att dela upp programmet i mer hanterbara delar. Mot detta försvarar sig Eriksson med glöd. Han skriver bland annat:

"Hela tanken att man skulle kunna börja försiktigt inom något delområde leder emellertid fel av flera skäl. Ett viktigt sådant är att de olika delområdena hänger samman." (s 38)

I Sveriges Televisions miljömagasin *E-fekt* (970318) härleder han miljonprogrammets misslyckanden till att man inte gick ut tillräckligt hårt – att man gjorde för lite, för långsamt och under för lång tid.

För Eriksson är inga uppoffringar för stora för att genomföra hans stora plan. De problem som uppstår går alltid att lösa. Han talar bland annat om att bensinen i framtiden kommer att ha ersatts av andra och dyrare drivmedel. Han är också medveten om att detta innebär problem för människor i glesbygd. Lösningen stavas folkomflyttning:

"De riktigt stora investeringarna uppstår först om stora bebyggelsemassor skall flyttas till närhet av nya stamnät för spårbunden trafik, eller till närhet av vattenvägar eller stora spillvärmertilgångar som inte låter sig transporteras långa vägar."(s 22)

Med de av byggsektorn färgade erikssonska orden ges denna omflyttning en positiv klang och ses som en tillgång då det kommer att leda till nya investeringar.

Den andra kritiska frågan som tas upp är huruvida man skall starta med mer FoU och först därefter dra igång själva omställningen, eller om man skall driva FoU med efterfrågan. Eriksson förordar det senare (sid 39). Han anser också att det parallellt med genomförande bör ske en statlig översyn av hela universitets- och högskoleväsendet eftersom detta är "organiserat efter äldre samhällens behov av kunskap". Han föreslår bl a att man gör om lantbruksuniversitetet SLU till ett "naturrekursuniversitet".

Den tredje punkt Eriksson tar upp är om programmet skall drivas centralt eller lokalt. Han avfärdar, med hänvisning till

miljonprogrammets misslyckanden, vid ett flertal tillfällen centralstyrning som alternativ. I stället förordar han en blandning av centralt/lokalt och statliga program/marknadsstyrning. Eriksson:

"Vad som kan läggas fast centralt är mål och allmänna krav som alla skall tillgodose. Men valet av konkreta åtgärder, val av teknik etc för att nå målen och tillgodose kraven måste utformas regionalt och lokalt."

Eriksson vänder sig emot kommentarer om att hans program skulle vara uttryck för planekonomiskt tänkande. Han säger sig se staten som en "klok avtalspartner som förstår att stimulera men också att väcka och mobilisera" medborgare, lokala myndigheter och näringsliv.

Det är dock svårt att, i det han skriver, finna några konkreta exempel som tyder på att han förordar något annat än just planekonomiska lösningar. Avsnittet om lokala initiativ, statliga program eller marknadsstyrning⁴¹ fokuserar uteslutande kring axeln centralt/lokalt och lämnar frågan om marknadens roll i det närmaste oberörd.

En ytterligare indikation på att det blir en hel del centralstyrning ges då Eriksson beskriver hur den statliga administrationen skall organiseras:

"Den centrala administrationen bör därför läggas på en särskild delegation i regeringskansliet, gemensam för berörda departement. /.../ Slår det hela väl ut blir delegationen sedan egen myndighet (omställningsstyrelsen)." (s 43)

En socialistisk guru?

I en krönika på *Svenska Dagbladets* ledarsida (970112) beskriver Thomas Gür Olof Eriksson som dagens socialdemokratis hett efterlängtade svar på tidigare gurus som Karl Marx och John Maynard Keynes. Att det sett till politiskt innehåll ligger en del i jämförelsen torde vara obestridligt. Frågan är dock om inte Eriksson är avsevärt mer Marx än Keynes. Gür skriver:

"I Erikssons skissartade framställning om 'Att komma igång' förekommer inte termer som företag eller företagande. Begrepp som skattetryck synes honom främmande." (SvD 970112)

⁴¹ Här måste undertecknad fråga sig vad begreppet "marknadsstyrning" egentligen innebär.

Olof Eriksson framstår i många avseenden som en socialist av den gamla skolan. Anknytningen till Marx är inte enbart tydlig i hans konkreta politiska förslag, utan den är minst lika framträdande i hans grundläggande värderingsbas. Materialismen, om än mer grön än röd, är ledstjärna och han talar gärna i termer av "samhällets fysiska bas".⁴²

Traditionalismen är lika påfallande då han vid enstaka tillfällen berör nymodigheter som EU, vilken främst utmålas som ett hinder för svenska politiker att göra som de behagar. Eriksson skriver:

"EU-byråkratin kan behöva hållas på avstånd och inhemsk lagstiftning skärpas." (*Bygg om Sverige...*, s 13)

I en beskrivning av var de nya jobben kan tänkas uppstå firar nostalgin avslutningsvis i det närmaste oöverträffade triumfer:

"Förutom rena byggjobb skulle projektet skapa ett stort antal andra arbetstillfällen, menar han. Bland annat inom materialindustrin – 'skruvar och spikar' kommer naturligtvis att behövas – vid tillverkning av kyl- och frysboxar och även administrativa jobb, till exempel i byggnadsnämnder." (*Arbetsmarknaden*, 2/97)

Marknadsekonominns fiender

Det är inte svårt att plocka hem billiga politiska poänger på det perssonska miljöengagemanget. Att han, som vid ett flertal tillfällen uttryckt sin vilja att bli präst, knyter till sig en kristen idealist som Stefan Edman stämmer väl in på den bild som statsministern vill måla upp av sig själv.

Att han därtill, efter att nyligen ha besökt Kina och uttryckt sitt gillande kring den långsiktiga politiska planeringen i landet, i riksdagen talar i termer av stora språng och anlägger 40-åriga planer för omställningen av Sverige till ett "ekologiskt uthålligt samhälle" är att bjuda sina kritiker på gåslever. När sedan statsministerns andre miljörådgivare, Olof Eriksson, i *SIF-tidningen* står iklädd en Mao-liknande kostym och inför *TV-Aktuellts* reportrar (961228) visar upp det kinesiska tecken han låtit pryda sin vägg i bostaden med, då blir det nästan för mycket av det goda.

Bortom dessa mer eller mindre lustiga inslag i statsministerns och hans medarbetares agerande finns det dock en sida som bör tas på största allvar.

⁴² *SIF-tidningen*, 5/97.

Den här genomförda studien av Edman och Erikssons tänkande visar att det , med eller utan centerpartiet, finns inslag i regeringens arbete som på viktiga punkter antyder en allvarligt menad ambition att förändra Sverige i en riktning som i många avseenden skiljer sig från traditionell socialdemokratisk politik.

Edman och Eriksson tycks komplettera varandra på ett, för Persson, utmärkt sätt. I Edman har statsministern fått en man med gott anseende inom miljöreligion och kyrka. Den kristne biologen bidrar med att teckna en verklighetsbild som förhoppningsvis får Persson att framstå som en sann miljövän och god kristen. Edmans ibland något yviga idealism och bristande förankring i traditionell socialdemokratisk politik vägs upp av Erikssons nästan dogmatiska förhållningssätt till socialdemokratiska inspiratörer, ideologer och milstolpar som Marx, Keynes, Wigforss, Myrdal och miljonprogrammet.

Marx möter Jesus

Frågan om vilka ideologiska utgångspunkter som styr Edman respektive Eriksson torde vara svår att besvara på ett enkelt sätt. Detta eftersom de närmar sig miljöfrågan från två så olika håll. Edman har sina rötter i kristendom och miljöreligion, medan Eriksson snarast är närd av den svenska bostadspolitiken och marxistiskt/keynesianskt tänkande.

Utifrån dessa båda utgångslägen har de dock kommit fram till den gemensamma ståndpunkten att Sverige måste ställas om till ett "ekologiskt hållbart" samhälle och att denna omställning bör/måste ske inom ramen för ett storskaligt politiskt program som överordnas alla andra politiska frågor.

Människan reduceras av både Edman och Eriksson till en tämligen betydelselös och liten varelse som främst ställer till skada. Edman bygger här sitt tänkande på ett kristet holistiskt synsätt där människan måste anpassa sig till ett av Gud skapat större system. För Eriksson tycks individen endast utgöras av en post i den stora statliga planen. Han talar t o m med om det positiva i att i framtiden förflytta människor till områden nära järnvägar för att på så sätt minska behovet av biltransporter.

De två miljørådgivarna hyser vidare en stark tilltro till statens möjligheter att planera och styra samhällsutvecklingen till medborgarnas bästa. I Erikssons fall tycks det heller inte finnas

några gränser för politikernas kompetens. Han vill bli förmå svenska att äta mindre kött och att inte resa så mycket.⁴³

Förslaget att byta ut samtliga vattenklosetter är ytterligare ett exempel på hur långt politiken, enligt Eriksson, kan sträckas ut. Att förslaget dömts ut⁴⁴ av bland annat forskaren Håkan Jönsson vid SLU, vilken menar att forskningen på området ännu befinner sig i sin linda, bekymrar inte den sociala ingenjören.

Såväl Edman som Eriksson är avslutningsvis anstrukna av det tänkande som präglar bland annat organisationer som World Watch Institute och som bygger på att vi närmar oss en ekologisk katastrof och att diverse råvaror beräknas ta slut om si eller så många år. Den stora boven anses med denna syn alltid vara i-världen vilken betar sig osolidariskt mot fattigare länder då den förbrukar "för mycket" naturresurser.

Perssons båda rådgivare för också resonemang i stil med "vad händer om kineserna slutar cykla och tar bilen i stället?". Att priserna på de råvaror man hävdar håller på att ta slut i många fall aldrig har varit lägre än i dag och att jorden aldrig tidigare har mättat så många magar tas inte upp som invändningar emot katastrofscenarierna.⁴⁵

Den onda marknaden

I ett svar på en artikel av *Svenska Dagbladets* chefredaktör Mats Svegfors skriver Stefan Edman (970304) att han är "realist och tror obetingat på marknaden". Edman skriver i samma artikel:

"Omställningen av Sverige till en ekologiskt mera hållbar nation kan och skall inte utföras av politiker. Politikernas enda – men viktiga – uppgift är att skapa *förutsättningar* för en sådan utveckling, genom lämpliga regelverk, skatter, avgifter, hjälp med att dra igång investeringar, uppmuntran o s v."

Efter denna uppräknings av vad denna *enda* politisk uppgift innebär är man frestad att fråga Edman om han också skulle beteckna det som om politikerna i det gamla Sovjetunionen också bara hade en uppgift – att styra ekonomin. Även om Edman givetvis inte förespråkar någon ren planekonomi så torde hans lista innebära sådana ingrepp i den redan hårt ansatta svenska marknadsekonomin

⁴³ *Dagens Nyheter*, 961210.

⁴⁴ *Aktuellt*, 970309.

⁴⁵ För att få en annan bild av tillståndet i världen rekommenderas *The True State of the Planet* (som finns utgiven i svensk sammanfattning av Timbro).

att man blir tvungen att fråga vad ordet marknadsekonomi egentligen betyder.

Även Olof Eriksson får problem då han skall värja sig mot påståenden om att han hotar marknadsekonomien. Då han i *Bygg om Sverige till bärkraft!* skall beskriva sitt program som en blandning av centralt/lokalt respektive plan/marknad uppehåller han sig nästan uteslutande vid axeln centralt/lokalt. Orden företag, företagare och företagande nämns i sammanhanget inte alls.

Det verkliga hotet mot marknadsekonomien finns dock på ett något djupare plan än i de konkreta förslagen. I de edmanska skrifterna förekommer ett återkommande ifrågasättande av såväl pengar och äganderätt som tillväxt. Frihandel blir i sammanhanget ett problem då det innebär transporter av varor. Och inom EU vill Edman att miljöfrågorna skall överordnas fri handel och konkurrens.

Även Eriksson vill sätta EUs mer marknadsorienterade spelregler på undantag så att svenska politiker kan få handla mer efter eget huvud.

Att äganderätten skulle vara ett hot mot miljö ter sig något märkligt om man ser på t ex var vi i dag kan finna eventuella miljöproblem. Genomgående är miljöstörningarna som störst på de områden där äganderätten är svagast. För att ta ett övertydligt exempel så är det knappast kor och andra "ägda" djur som hotas av utrotning, utan främst valar och andra som betecknas som allmänna.

Att innovationer för en bättre miljö skulle kunna kommenderas fram i en planstyrd ekonomi ter sig rent orimligt. I fråga om utveckling finns det inget ekonomiskt system som hittills kunnat mäta sig med marknadsekonomien. För att den skall ge alla positiva fördelar får den dock inte kvävas av alltför rigida regelverk, på tok för höga skatter eller godtyckligt utformade avgifter.

Frågan är om inte just politiseringen av miljöfrågorna idag är det främsta hotet mot marknadsekonomi och frihandel – att "ekologismen" har ersatt marxismen som verktyg i kampen mot kapitalismen.

Detta är i så fall en utveckling för vilken det finns all anledning att varna. Detta utifrån såväl miljö- som frihetsaspekter.

Referenser

Böcker

- Edman, Stefan, Molin, Lennart och Månsus, Harry, *Den stora utmaningen*, Libris, 1983.
- Edman, Stefan, *Ett annat Sverige*, Norstedts, 1991.
- Edman, Stefan, *Härlig är jorden?*, Libris, 1984.
- Edman, Stefan, *Jord att älska*, Gummessons, 1981.
- Edman, Stefan, *Jordens sång*, Norstedts faktapocket, 1988.
- Edman, Stefan, *Sverige är fantastiskt*, Norstedts faktapocket, 1987.
- Eriksson, Olof, *Bygg om Sverige till bärkraft!*, ABFs Idé- och Faktabibliotek, 1996.
- Gerholm, Tor Ragnar, *Brev till Det Naturliga Steget*, Timbro, 1996.

Debattartiklar, krönikor, ledare m m

- Edman, Stefan, *Kampen för ett uthålligt Europa*, ur *Därför Europa*, Tiden, 1993.
- Edman, Stefan, krönika i *Smålandsposten*, 940916.
- Edman, Stefan, krönika i *Smålandsposten*, 941021.
- Edman, Stefan, krönika i *Smålandsposten*, 950331.
- Edman, Stefan, "Bert-Olof Svanholms befängda påståenden", *Aftonbladet*, 970302.
- Edman, Stefan, "Jag är realist och tror obetingat på marknaden", *Svenska Dagbladet*, 970304.
- Gür, Thomas, *I väntan på John Maynard Marx*, *Svenska Dagbladet*, 970113.

Redaktionella artiklar och TV-inslag

- Aktuellt*, 961228.
- Aktuellt*, 970309.
- Arbetsmarknaden*, 2/97.
- Dagens Nyheter*, 961210.
- E-fekt*, 970318.
- SIF-tidningen*, 5/97.

Övrigt

- Pressmeddelande från Statsrådsberedningen, 970123.
- Interpellationsdebatt i Riksdagen, 970228.